

Uyuşturucu ile mücadelede zorunlu tedavi yönteminin değerlendirilmesi: Ulusal Eylem Planı ve Türk Medeni Kanunu bağlamında öneriler

Giriş

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisinin 2025 yılı Dünya Uyuşturucu Raporu verilerine göre, 2023 yılında tütün ve alkol hariç dünya genelinde uyuşturucu kullanan kişi sayısının 316 milyona ulaştığı, geçen yıla göre sayının arttığı ve artış hızının nüfus artış hızından fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 2013 yılında 15-64 yaş aralığındaki dünya nüfusunun %5,2'si, uyuşturucu kullanırken 2023 yılında bu oran %6'ya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, uyuşturucu kullanımının sadece uyuşturucu kullananın sağlığı üzerinde değil toplumsal ilişkiler ve ekonomi üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Yine uyuşturucu kullanımının erken ölüme neden olabileceği birçok araştırmada ortaya konmuştur. Bu tür erken ölüm riskini azaltmak ve uyuşturucu bağımlılarını tedavi etmek üzere uygulanan yöntemlerden biri de zorunlu tedavi yöntemidir. Bu yöntem dünyanın birçok ülkesinde uygulanmakla birlikte zorunlu tedavi yönteminin etkili olup olmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Bu çalışma kapsamında "zorunlu tedavi" terimi ilgilinin tedaviyi tercih etmediği, bu yönde bir girişimde bulunmadığı ancak uyuşturucu kullanması sebebiyle hürriyeti bağlayıcı cezaya seçenek olarak kendisine sunulan öneriyi kabul etmek zorunda kaldığı, ya da toplum için tehlike oluşturması sebebiyle mahkeme kararıyla tedaviye zorlandığı durumlar kastedilmektedir. Bu nedenle, Türk Hukuku söz konusu olduğunda Türk Ceza Kanunu'nun 51 ve 191. maddeleri gereğince ceza mahkemelerinin kararları ya da Türk Medeni Kanunu'nun 432-437 maddeleri gereğince hukuk mahkemelerinin kararıyla ilgilinin tedaviye zorlanması mümkündür.

Coğrafi açıdan Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan geçiş rotalarında bulunması sebebiyle Türkiye uyuşturucu tacirleri tarafından geçiş ülkesi olarak kullanılmaktadır. Bu coğrafi ve jeopolitik gerçeklik Türkiye'yi hem ulusal hem de küresel anlamda uyuşturucu ile mücadele konusunda önemli adımlar atmaya zorlamıştır. Nitekim 2006 ve 2024 yılları arasında Türkiye 6 kez "Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı" hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Yine uyuşturucu ile mücadele konusunda birçok Bakanlık ve kamu kurumunun görevli olması sebebiyle bu kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliğini artırmak ve eşgüdümü sağlamak üzere 2017 yılında Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.

Hâlihazırda 2024 ve 2028 yılları için hazırlanan ve Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu tarafından uygulanması izlenen "Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı" uyuşturucu ile mücadele konusunda izlenmesi gereken yol haritasını bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Her ne kadar Ulusal Eylem Planı'nda uyuşturucu ile mücadele konusunda zorunlu tedavi yönteminin önemi kabul edilse de tedavi merkezlerinin sayısının yetersiz olduğu ve Türk Medeni Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılması yönünde bir ihtiyaç olduğu açıktır. Bunun için ya Türk Medeni Kanunu'nun mevcut hükümlerinin değiştirilmesi ya da zorunlu tedavinin çok amaçlı özel tedavi merkezlerinde de yapılmasına izin veren yeni yöntem ve usullerin Medeni Kanun'a eklenmesi gerekmektedir.

Yöntem

Yukarıda açıklanan çerçevede, bu çalışmada öncelikle zorunlu tedavi yönteminin uygulanmasına ilişkin temel uygulamaların ve Türk Hukukunda yer alan düzenlemelerin genel bir değerlendirilmesi yapılacak ve zorunlu tedavi yönteminin uyuşturucu bağımlılığını ve işlenen suç oranlarını azaltmada bir etkisinin bulunup bulunmadığı, mevcut araştırmaların verilerine göre tartışılacaktır. Ardından bu araştırmaların verileriyle Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi ve Dünya Sağlık Örgütü'nün sunduğu rehber ilkeler doğrultusunda uluslararası standartlara uygun olarak zorunlu tedavinin yapılmasına imkân sağlamak üzere Türk Medeni Kanunu'nda yapılabilecek değişiklikler ve Eylem Planı'nda yer alması gereken hususlar hakkında önerilerde bulunulacaktır.

Bulgular

Her ne kadar birçok ülkede uygulanan yaygın bir yöntem olsa da zorunlu tedavi yönteminin uyuşturucu bağımlılığını ve işlenen suç oranlarını azaltmada bir etkisinin bulunup bulunmadığına dair yapılan araştırmalar ile bu araştırmaların verilerini ortaya koyan sistematik değerlendirmelerin sayısı çok azdır. Mevcut araştırmaların verileri zorunlu tedavi yönteminin her zaman olumlu sonuç verdiği yönünde bir çıkarsama yapmaya imkân vermemektedir. Bazı araştırmalar zorunlu tedavinin olumsuz etkileri olabileceğini belirtmektedir. Bazı yazarlar zorunlu tedavinin başarılı olabilmesi için ilgilinin değişme yönünde gerçek bir isteğinin veya iradesinin

olması gerektiğini ya da bağımlının “dibe vurduğunu” gördükten sonra değişebileceğini iddia etmektedir. Bu iddiaya karşı, zorunlu tedavinin bağımlıda başlangıçta bulanabilecek iyileşme iradesini artırarak daha uzun süre tedavi görmesini sağlayarak tedavinin başarılı olabileceğini savunan görüşler olduğu gibi yasal zorlamalarla yapılacak müdahalenin ilgilinin yönelim ve iradesinde bir değişiklik yaratmayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır.

Mevcut araştırmalar zorunlu tedavi yönteminin faydalı ve etkili olup olmadığı konusunda birbiriyle tutarlı olmayan veriler sunmaktadır. Genel olarak zorunlu tedavinin gönüllü tedavi kadar etkili olabilmesi dışında, zorunlu tedavinin gönüllü tedaviye göre daha az veya daha çok fayda sunabildiği ortaya konamamıştır. Ancak zorunlu tedavi yönteminin uygulandığı merkezlerde yaşanan insan hakları ihlalleri sebebiyle şu an uluslararası toplum zorunlu tedavi yönteminin terk edilmesi gerektiği konusunda bir uzlaşma içerisindedir.

Tartışma

Zorunlu tedavi yönteminin uygulandığı merkezlerde yürütülen zorla tutulma durumunun her zaman hukuka uygun yöntemler ile yürütülmemesi, yargı gözetim ve denetimi ile itiraz olanağının tanınmaması insan hakları ihlallerine sebebiyet vermektedir. Bu nedenle 2012 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren 12 kuruluş ortak bir açıklama yayımlamıştır. Bu açıklamada, zorunlu tedavi yöntemlerinin uygulandığı merkezlerin gönüllü tedavinin uygulandığı merkezlere tercih edilmesini sağlayabilecek bir ortam sağlayabildiği yönünde herhangi bir bilimsel verinin bulunmadığı belirtilerek, Birleşmiş Milletlere üye devletler bu uygulamayı terk etmeye davet edilmiştir. Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamelenin Önlenmesi Özel Raportörü, Juan E. Méndez, de birçok ülkede insanların zorunlu tedavi adı altında, güvenlik güçleri, asker, polis ya da özel kuruluşlar tarafında idare edilen “sözde tedavi merkezlerinde” keyfi olarak tutulduğunu belirtmiştir.

Sonuç

Hâlihazırda, uluslararası toplum kişi odaklı, bağımlının ihtiyaçlarına uygun olarak kişiselleştirilmiş, gönüllü katılımı teşvik eden, uyuşturucunun zararlarını azaltıp sosyal desteği sağlayan kapsamlı ve bütünlük tedavi yöntemlerinin uygulanmasından yanadır. Uyuşturucu ile mücadele ve bağımlılık tedavisi birçok kurum ve kuruluşun iş birliğini gerektirmekte olup kanaatimizce, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi tarafından yayımlanan uygulama ve planlama ilkeleri doğrultusunda bu tür çok yönlü yaklaşımların çok amaçlı merkezlerde sunulması mümkündür. Hizmetlerin çok amaçlı tek bir merkezde uygulanması, uluslararası standartlarla uyumlu olup bu hizmetlerin Türk Medeni Kanunu’nda gerekli değişikliklerin yapılması halinde kamu kurumlarında ya da devlet tarafından standartları belirlenen, denetlenen ve maddi açıdan desteklenen özel tedavi merkezlerinde verilmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla, Türk Medeni Kanunu’nun mevcut araştırmaların verilerini dikkate alarak insan haklarıyla uyumlu zorunlu tedavinin çok amaçlı kamu veya özel sektör kuruluşlarında sağlanmasına izin verecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Bu yönde gerek Türk Medeni Kanunu’nda gerekse Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda yapılacak değişikliklerin tedavi ihtiyacının tespit ve değerlendirilmesinden ilgilinin toplumla yeniden bütünleşmesinin sağlanmasına kadar tedavinin tüm aşamalarını düzenlemesi gerekir.

Anahtar kelimeler: zorunlu ilaç tedavisi, zorunlu tedavinin etkinliği, Türk Medeni Kanunu, Milli Eylem Planı, öneriler